

Михаило Војводић, СРБИЈА И БАЛКАНСКО ПИТАЊЕ
(1875-1914), Матица српска, Нови Сад, 2000, стр. 475

У периоду од само неколико месеци угледни историчар и професор Београдског универзитета Михаило Војводић, подарио је научној и културној јавности три вредне књиге: *Друштво Св. Сава, документи 1886-1891*, Друштво Св. Сава, Архив Србије, Београд, 1999, *Пушеви српске дипломатије*, Клио, Београд, 1999. и *Србија и балканско питање (1875-1914)*, о којој је реч у овом приказу. Због теме коју обрађују, оне су изазвале велико интересовање код читалаца различитог профила: од историчара, политолога, социолога, правника до оних којима читање историографских дела представља задовољење сопствене знатижеље о "прошлој стварности" у трагању за одговором на питање "како је уистину било". Онда и не чуди што су одговоре на бројна питања која муче савременике данашњих "балканских догађања", потражили у делу врсног истраживача и познаваоца дипломатске историје Европе, какав је М. Војводић. Готово цео свој радни век, Војводић је посветио изучавању историје југоисточне Европе и, у оквиру ње, једној од кључних тема научне историографије "Источном питању" у другој половини XIX и почетком XX века".

Као научник у потпуности сазрео и до краја предан струци, Војводић је у својој новој књизи *"Србија и балканско питање (1875-1914)"*, чију основну

композицију сачињавају 23 студије, настале у периоду од 1968 до 1995, поставио себи у задатак да проучи и научно објасни, како је сам истакао у предговору, "место и улогу Србије у балканском комплексу питања", у годинама и деценијама, када се решавало српско национално питање отворено у времену Источне кризе 1875-1878. О том проблему аутор пише у уводној студији ове књиге *Ослобођење југоисточне Србије 1877-1878*. Замишљен над судбином српског народа и његове државе, Војводић у први план истиче чињеницу да се Србија "подстакнута устанком Срба у Босни и Херцеговини" нашла у вртлогу рата за који није била војнички спремна. То наглашава имајући у виду битно промењене друштвене прилике у међународним односима у односу на "неповратно прошле шездесете године XIX века", када се могла обезбедити подршка неке од великих држава западне Европе за остваривање основног националног задатка: ослобођење и уједињење српског народа, записаног у "Начертанију Илије Гарашанина", 1844. године, који је касније прихватио кнез Михајло Обреновић као основу за вођење спољне политике Србије. Био је то зачетак "нове дипломатске стратегије, коју је развио просвећени српски кнез, постављајући, како с правом учача Војводић, "темеље балканског зајед-

ништва" на принципу солидарности и савеза међу балканским народима и државама. Насилна смрт кнеза Михајла у пролеће 1868. прекинула је на дужи рок започету националну мисију и одложила је "за неко боље време", како је то једном приликом истакао Стојан Новаковић. Догађаји који су уследили наредних година дали су за право Новаковићу. Завршетак Источне кризе сазивањем Берлинског конгреса у лето 1878. године донеће српској држави и њеној влади, поред међународног признања и територијалног проширења, много више брига него задовољства, о чему пише Војводић у студији *Берлински конгрес и Призренска лига*. Овом студијом читаоце аутор уводи у друго "балканско питање", које разматра са становишта међународног права, а то су: *Прилике на Косову и Метихији и њолишника Србије 1881-1912*. С правом примећујући да се ослобођење и уједињење српског народа није могло "решавати широко замишљеним ратним плановима" након Берлинског конгреса, аутор поставља питање и трага за одговором анализирајући бројне изворе домаће и стране провенијенције, којим путем Србија и њена дипломатија треба да крену ка XX веку у нова српска свитања. Није било много избора, како правилно уочава Војводић, него водити спољну политику "корак по корак", мудро и стрпљиво, како је то некад радио промућурни кнез Милош Обреновић. Након окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, Србији остаје ангажовање на спољнополитичком плану, пре свега на просторима старе Србије и Македоније у погледу очувања националног и културног идентитета тамошњег српског живља. А како је стање тамо било - најбоље сведоче речи много владике Николаја: *"Шта имаће да видише? Дрво живошта које се смањило у њрн на друму, ше убада и себе и друже. Шта друдо - него њламен небесни зароњен у блајшо, ше ниши свейли, ниши се га-*

си". Али се на, "ползу отачества", то дрво није осушило; напротив, како је то показао Војводић, нов живот удахнула му је српска дипломатија проводећи посебну стратегију политичког деловања путем "школе и цркве". Само тако Србија је отварала перспективу националног уједињења и прикључивања некадашњих територија матици. Све то дешавало се у години обележавања петстогодишњице од Косовског боја (1889), који је Србима, значио и значи много више него иједном другом народу на "немирном Балкану". Стога је више него занимљива оцена аутора о међународној димензији обележавања ове годишњице, у исто време славне и трагичне, али и опомињујуће за све генерације српског народа. Колико је то било важно питање тих година, пише Војводић, најбоље сведочи чињеница да је прослава обележавања овог датума у Грацу, Панчеву, Новом Саду и Загребу била забрањена од стране аустроугарских власти. Међутим, додаје аутор, обележавање ове годишњице видно је узбудило и енглеску владу, па је њен подсекретар пожурio да поручи балканским државама да "свест о својој самосталности не треба да их заводи у снове непрестаног проширивања граница". Ова опомена проистиче из тада прокламоване политике очувања *statusa quo* на Балкану, на коју посебно указује Војводић у студији *Велике силе и балканска иницијатива Аустро-Угарске у августу 1912. године*.

Треће "балканско питање" које Војводић анализира, издвајајући га из "балканског вртлога", јесте однос Србије и Црне Горе. Имајући у виду сукобљавање интереса великих сила на Балкану (Русије и Аустро-Угарске пре свега), као и међусобне односе балканских држава, аутор с правом издваја политичке и културне везе Србије и Црне Горе, након признавања независности на Берлинском конгресу 1878. године. Овај специфичан однос М. Војводић обрађује у студији: *Насијањање*

Србије на зближењу са Црном Гором (1900-1902). Постављајући себи питање зашто су били поремећени односи између Србије и Црне Горе, Војводић је у односу на већ давно познато становиште да се у основи тог сукоба крило супарништво две династије: Обреновића и Петровића, дао ново тумачење истичући да су балканске државе биле "под јаким страним утицајима који су се најчешће негативно одражавали на њихове односе". Овакав закључак аутор изводи на основу извршене анализе сачуваних извора до којих је дошао током вишегодишњег мукотрпног истраживачког рада у домаћим и страним архивским установама. Она непобитно указује да је заправо Аустро-Угарска, примењујући политичку девизу "divide et impera" из године у годину продубљивала јаз између две државе, спречавајући на тај начин започет процес националне интеграције српског народа у преломним тренуцима нововековне српске историје. Догађаји који следе: Анексиона криза 1908-9. и Балкански ратови 1912/13, о којима Војводић пише у две студије: *Научници Србије и Први Балкански рат* и *Разграничење Србије и Црне Горе с Албанијом 1912-1913*, упркос бројним неспоразумима у претходном периоду приближиће политичке ставове два владара, што најављују речи књаза Николе записане у телеграму који је упутио српском министру просвете Андри Николићу 19. октобра 1908. поводом одржавања представе "Балканска Царица" у Народном позоришту у Београду по тексту црногорског књаза. Не кријући одушевљење због тога што се у "српској талији пред родољубивим биоградским грађанством представља Моја Балканска царица", црногорски књаз је поводом анексије Босне и Херцеговине истакао "радоснији тренутак за то није могао избрати од тадашњег кад се душе народа Црне Горе и Србије сливају у силно огорчење према српском непријатељу и у бурно одушевљење за борбу на живот или

смрт". "Али оно што ме кријепи", додаје књаз Никола, "је вјера у победу српске мисли и у моћ Срба, а то ми јамчи љубав и братска наша слога". Ове речи црногорског књаза најбоље осликавају политичке и друштвене прилике у којима је деловала српска дипломатија на почетку XX века.

Српска држава и њена дипломатија налазиле су се пред сталним искушењима у међународним кризама које су се смењивале као на филмској траци. Да би одговорила изазовима новог доба у свету подељеном у два супростављена блока: Тројног савеза и Антанте, српска влада поучена искуством из претходног ратовања током Источне кризе, како је то Војводић показао у овој књизи, определиће се за дипломатску активност "међусобног споразумевања" у духу начела "*Балкан балканским народима*". Суочена са бројним препрекама и изложена притисцима чланица и једног и другог блока, српска влада, нашавши се у процепу и крајње деликатној ситуацији, када је требало много вештине и знања за вођење спољне политике, ослонац је нашла у интелектуалној елити коју су тада сачињавали угледни српски научници: Стојан Новаковић, Јован Цвијић, Александар Белић, Светислав Симић, Јефто Дедијер, Станоје Станојевић, Јован Радонић и многи други. Њихов допринос, како је то закључио Војводић, био је за "отачество" немерљив. Оглашавајући се у домаћој и светској јавности бројним радовима и јавним наступима, као и личним контактима са представницима тадашњег политичког естаблишмента у Европи, они су износили научне аргументе подржавали дипломатске активности српске владе, без чега она не би могла повући било који значајнији политички потез. Штавише, примењује Војводић, "иако нису увек видљиви ни поуздани трагови званичних политичких порука" поменутих научника, њихово деловање и смисао за разумевање политике и потребе времена уткани су у политичку

стратегију и деловање српске дипломатије од 90-тих година XIX века. То је било од пресудне важности у годинама када се стварао Балкански савез и када се у последњем великом обрачуну око Источног питања под националну заставу са великим одушевљењем окупио српски народ у намери да оконча вишедеценијско страдање и патњу "своје браће" на просторима Старе Србије и Македоније. Управо у завршној студији ове књиге, *Уочи рата 1914.*, доћи ће до изражаја Војводићево изузетно познавање дипломатске историје Европе, што му је омогућило да критички сагледа положај Србије након балканских ратова, посматрајући га из "угла победника", Србије и

њених балканских савезника, којој је, упркос поднетим великим материјалним и људским жртвама, вољом "великих и моћних" заувек спречен излазак на море и тиме учињена велика историјска неправда. Победа српског оружја и јачање угледа у свету након балканских ратова неће Србији и српском народу донети "смирај", већ нове бриге и изазове, који су их пратили све до новог ратног вихора 1914. године.

Овом новом књигом Војводић је, у односу на раније објављене студије, научној и културној јавности омогућио да сагледају историју српског народа из једног другог угла: из угла дипломатске историје, тако ретке на овим нашим просторима.

Мр Арсен ЂУРОВИЋ